

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Балалардың сөйлеу тілін дамыту

ЖАРИЯЛАНДЫ 06.12.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР bilimger, ата-анамен жұмыс, байланыстырып сөйлеу, грамматикалық құрылым, диалог, ерте диагностика, мектепке дейінгі білім, ойын технологиясы, сөздік қор, сөйлеу тілі, тілдік орта	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/185567/
--------------------------	---	--

Бисенова Алтынай Ибаділдақызы

«Сыр еркесі» бөбекжай бақшасы

Тәрбиеші

Аннотация

Бұл мақалада бөбекжай-балабақша жағдайында балалардың сөйлеу тілін дамыту мәселесі ғылыми-академиялық қырынан талданады. Сөйлеу мәдениеті, сөздік қор, грамматикалық құрылым және байланыстырып сөйлеу дағдылары мектепке дейінгі шақта қалыптасатын негізгі коммуникативтік құзыреттер ретінде қарастырылып, олардың тұлғалық даму мен әлеуметтік бейімделудегі орны айқындалады. Зерттеу логикасы әлеуметтік-өзара әрекеттестікке негізделген тіл дамуы теорияларын, Қазақстандағы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың нормативтік-бағдарламалық талаптарын және тәрбиеші тәжірибесінде қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдерді бір жүйеге келтіруге бағытталған. Мақалада тілдік ортаны ұйымдастырудың педагогикалық шарттары, ойын технологиялары мен көркем әдебиеттің әлеуеті, ата-анамен серіктестік пен ерте диагностика мәселелері кеңінен сипатталады. Авторлық ұстаным бойынша, сөйлеу тілін дамыту бір реттік іс-шаралар жиынтығы емес, күнделікті қарым-қатынас мәдениетіне, мақсатты ұйымдастырылған әрекеттерге және отбасы-балабақша-маман ұштағанының үйлесімді ынтымақтастығына сүйенетін ұзақ мерзімді педагогикалық жүйе болуы тиіс.

Кілт сөздер

мектепке дейінгі білім, сөйлеу тілі, сөздік қор, грамматикалық құрылым, байланыстырып сөйлеу, диалог, ойын технологиясы, тілдік орта, ата-анамен жұмыс, ерте диагностика.

Кіріспе

Мектеп жасына дейінгі кезең — баланың тілдік қабілеттері қарқынды жетіліп, қарым-қатынас мәдениеті мен ойлау жүйесінің негізі қаланатын ерекше сезімтал шақ, сондықтан бұл кезеңдегі тіл дамуы кейінгі оқу әрекетінің, әлеуметтік бейімделудің және тұлғалық өзіндік бағалаудың маңызды алғышарты болып саналады. Халықаралық ғылыми деректерде де мектепке дейінгі жылдарда сөйлеу мен тіл дамуының айрықша серпіні байқалатыны, мектеп табалдырығын аттаған бала дәл осы дағдыларды оқу мен әлеуметтік келіссөздің құралы ретінде қолдануға тиіс екені көрсетіледі. Қазақстандық мектепке дейінгі білім беру кеңістігінде бұл міндет мемлекеттік даму моделі мен жаңартылған стандарттар, үлгілік оқу жоспарлары және үлгілік оқу бағдарламалары арқылы жүйеленіп, педагогтің күнделікті ұйымдастырылған іс-әрекетінде тілдік мақсаттардың нақты көрініс табуын талап етеді. Осы нормативтік негіз балалардың дыбыстық мәдениетін тәрбиелеу, сөздік қорын байыту, грамматикалық дағдыларын қалыптастыру, байланыстырып сөйлеуін жетілдіру сияқты міндеттерді кешенді түрде орындауға бағдар береді.

СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ ЖӘНЕ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Бөбекжайдағы тәрбиеші тәжірибесінде сөйлеу тілін дамыту жұмысы тек «сөйлеуді дамыту» ұйымдастырылған әрекетімен шектелмей, баланың барлық күнделікті өмірлік жағдаяттарына таралатын тұтас мәдени-педагогикалық құбылыс ретінде қарастырылғанда ғана нәтижелі болады, өйткені тіл — баланың өз ойын білдіру құралы ғана емес, оның қоршаған әлемді тану тәсілі, эмоциясын реттеу механизмі және әлеуметтік қарым-қатынаста өзін таныту мүмкіндігі. Әлеуметтік өзара әрекеттестікке негізделген ғылыми бағыттар баланың тіл үйренуі ересек пен құрдас ықпалы арқылы жүретінін, сөйлеудің сапалық өзгерістері тірі коммуникация мен бірлескен іс-әрекет барысында жылдамдайтынын дәлелдейді, ал ерте жастағы нейро-лингвистикалық зерттеулер де әлеуметтік орта, дыбыстық үлгі, есту-тыңдау тәжірибесінің ми механизмдерін іске қосуда шешуші фактор екенін сипаттайды. Осы тұрғыда балабақшада құрылған тілдік орта, тәрбиешінің сөйлеу мәдениеті, балалармен эмоционалды жылы қатынас орнатуы және тілдік әрекетке тұрақты мотивация беруі теория мен практиканы біріктіретін негізгі әдіснамалық тіректер ретінде көрінеді. Қазіргі әдістемелік еңбектерде мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту теориялық негіздермен қатар сөздік қорды байыту, грамматикалық құрылымды қалыптастыру, байланыстырып сөйлеуді жетілдіру және тіл кемістіктерінің алдын алу бағыттарын бір-бірімен үздіксіз сабақтастыра жүргізу қажеттігі атап көрсетіледі.

БАЛАБАҚШАДАҒЫ ТІЛДІК ОРТАНЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ПЕДАГОГТИҢ СӨЙЛЕУ ҮЛГІСІ

Тіл дамуының педагогикалық шарттары ең алдымен топтағы тілдік ортаның мазмұндық әрі эмоционалды сапасына байланысты, сондықтан тәрбиеші өз сөзінің анықтығына, орфоэпиялық норманы сақтауға, мәнерлілік пен интонациялық байлыққа ерекше мән беріп, балаға күн сайын табиғи тілдік үлгі ұсынуы тиіс, өйткені бала тілді ережені жаттап емес, естіп, қайталап, нақты жағдаятта қолданып меңгереді. Мектепке дейінгі ұйымның жұмысын реттейтін бағдарламалық-нұсқаулық құжаттарда баланы жан-жақты дамытуда ұйымдастырылған іс-әрекет мазмұнын жаңартылған стандарт, үлгілік оқу жоспарлары және үлгілік оқу бағдарламалары аясында жоспарлау қажеттігі көрсетіліп, сөйлеуді дамыту мен көркем әдебиет, қазақ тілі сияқты бағыттардың күн тәртібіндегі жүйелі орнына назар аударылады. Біздің педагогикалық тәжірибеде тілдік ортаның «көрінбейтін», бірақ шешуші компоненті — тәрбиешінің балаларға қоятын сұрақтарының сапасы, ашық типті әңгіменің үлесі, баланың жауабын толықтыруға жұмсақ бағыттауы және диалогке шақыратын тілдік қолдау тәсілдері, өйткені дәл осы микроситуациялар баланың сөздікті белсенді қолдануына, сөйлем құрылысын еркін құрауына және өз ойын логикалық тізбектеуге көмектеседі. Сонымен қатар, топта тақырыптық кітап бұрышын, сөйлесу ойындарына арналған дидактикалық материалдарды, ұлттық ауыз әдебиеті үлгілерін және визуалды тірек құралдарын жүйелі жаңартып отыру балалардың сөздік-образдық ойлауын күшейтіп, сөйлеудің мазмұндық байлығын арттырады.

СӨЗДІК ҚОРДЫ БАЙЫТУ ЖӘНЕ ГРАММАТИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Сөздік қор мен грамматикалық құрылым мектепке дейінгі шақта бір-бірімен табиғи байланыста дамиды, сондықтан тәрбиеші жаңа сөзді жеке түсіндіріп қана қоймай, оны көрнекілікпен, әрекетпен, эмоциялық тәжірибемен және бірнеше рет қайталанатын коммуникативтік жағдаятпен бекіткенде ғана бала бұл лексиканы пассив қордан белсенді қорға көшіреді. Әдістемелік әдебиеттерде 4 жастағы бала сөздік қорының шамамен 1900 сөзге дейін, 5 жаста 2000–2500 сөзге дейін өсуі мүмкін екені көрсетіледі, бұл дерек біздің тәжірибеде жүйелілік пен мақсатты жұмыс жүргізудің нақты нәтижеге жеткізетінін аңғартады. Грамматикалық дұрыс сөйлеуді қалыптастыруда қазақ тілінің септік, көптік, жіктік, тәуелдік категорияларын табиғи сөйлесім аясында қолдандыру, қысқаша мәтін құрастыру, сурет бойынша әңгімелеу және «себеп-салдар» байланысын білдіретін сөйлем үлгілерін ойын арқылы бекіту тиімді, өйткені бала грамматиканы «ереже» ретінде емес, мағынаны нақты жеткізудің құралы ретінде түсінгенде ғана сөйлеуінде қателік азайып, тілдік еркіндік күшейеді. Бұл бағыттағы отандық оқу құралдары мен әдістемелік жинақтар тәрбиешіге лексика-грамматикалық жұмысты

күнделікті ұйымдастырудың үлгілерін ұсынып, тіл дамыту әдістемесінің мектепке дейінгі дидактикамен және жалпы педагогикамен ортақ ұғымдық негізге сүйенетінін дәлелдейді.

БАЙЛАНЫСТЫРЫП СӨЙЛЕУДІ ДАМУДАҒЫ ОЙЫН, КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘРЕКЕТ

Байланыстырып сөйлеу — баланың ой жүйесін, логикалық тізбектеуін, эмоциялық-ерік сапаларын және әлеуметтік тәжірибесін бір арнаға тоғыстыратын жоғары деңгейлі тілдік дағды, сол себепті оны дамытуда сюжеттік-рөлдік ойын, драмаландыру, дидактикалық ойын, ертегі құрастыру және көркем мәтінді талқылау сияқты әдістердің ықпалы ерекше. Балабақша тәжірибесінде ойын технологиялары баланың сөйлесімге табиғи кірігуін қамтамасыз етіп, ұяң немесе пассив балалардың да тілдік белсенділігін оятады, өйткені ойын барысында бала «сөйлеймін» деп емес, «әрекет етемін» деп кіріседі де, сөйлеу сол әрекеттің ішкі қажеттілігіне айналады. Бұл мәселе бойынша жарияланған отандық материалдарда дидактикалық ойындардың сөздік қорды кеңейтуге, дыбыстық мәдениетті қалыптастыруға және байланыстырып сөйлеуді дамытуға ықпалы нақты тәжірибелік мысалдармен негізделеді. Көркем әдебиет арқылы тіл дамытуда қысқа өлеңдер, жаңылтпаштар, мақал-мәтелдер мен ертегілерді мәнерлеп оқу, мәтін мазмұнын өз сөзімен айтып беру, кейіпкерлердің әрекетін бағалау және альтернативті аяқталым ұсыну сияқты тапсырмалар баланың сөзді мағыналық өрісінде қолдануына жол ашады, ал бұл өз кезегінде монологтік сөйлеудің табиғи әрі дәлелді құрылуына көмектеседі.

ЕРТЕ АНЫҚТАУ, ТІЛДІК ҚИЫНДЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ЛОГОПЕДПЕН ЫҚПАЛДАСТЫҚ

Мектеп жасына дейінгі кезеңде сөйлеу тіліндегі кідіріс, дыбыс айту бұзылысы, сөздік тапшылық немесе фразалық сөйлеудің кешеуілдеуі сияқты қиындықтар жиі байқалуы мүмкін, сондықтан тәрбиеші осы белгілерді ерте байқап, баланың даму ерекшелігін «мінез» немесе «ерке қылық» ретінде түсіндірмей, кәсіби бақылау мен педагогикалық қолдауды дер кезінде ұйымдастыруы қажет. Отандық әдістемелік құралдарда сөйлеу кемшіліктерін анықтау, алдын алу және түзету бойынша тәрбиеші мен мамандарға арналған ұсыныстар беріліп, баланың тілін дамытуда кешенді қолдау моделін қолданудың маңызы көрсетіледі. Мұндай жұмыста логопедпен жүйелі байланыс орнату, артикуляциялық жаттығуларды топтық күнделікті тыныс-тіршілігіне жеңіл әрі табиғи кіріктіру және баланың жетістігін шағын қадамдар арқылы бағалау тәсілдері нәтижені тұрақтандырады, өйткені сөйлеу аппараты мен фонематикалық естудің дамуы уақыт пен тұрақты жаттығуды талап ететін нәзік процесс. Сонымен қатар, мектепке дейінгі ұйымның жалпы даму моделі мен бағдарламалық қағидаттары балаға қауіпсіз әрі

қолайлы білім беру жағдайын жасап, даралық ерекшелігін ескере отырып дамыту ұстанымын басшылыққа алуды міндеттейді, демек тілдік қиындықтары бар балаларға қатысты инклюзивті және қолдаушы орта қалыптастыру — педагогтің кәсіби жауапкершілігінің ажырамас бөлігі.

ОТБАСЫ-БАЛАБАҚША СЕРІКТЕСТІГІ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ КЕҢІСТІКТЕГІ ТІЛ ДАМУЫН ҚОЛДАУ

Баланың сөйлеу тілі отбасыдағы қарым-қатынас мәдениетімен тығыз астасатындықтан, тәрбиеші ата-аналарды тек ақпарат алушы емес, тіл дамыту үдерісінің тең серіктесі ретінде қарастырғанда ғана үй мен балабақшадағы талаптар бір арнаға тоғысып, балаға «біртұтас тілдік әлем» қалыптасады. Әдістемелік нұсқаулықтарда ата-аналармен жұмысты ұйымдастыру, күн тәртібі мен дамытушы ортаны жоспарлау мәселелері арнайы көрсетіліп, педагогтің ата-анамен тұрақты байланысы баланың жалпы даму сапасын арттыратыны айтылады. Қазіргі цифрлық дәуірде балалардың экрандық контентке ерте тартылуы тілдік дамуға екіұшты әсер етуі мүмкін, сондықтан балаға бағытталған бейнематериалдарды таңдау, бірге көру және көргенін талқылау, мультфильм сюжетін қайта әңгімелету, жаңа сөзді тұрмыстық жағдайларда қолдандыру сияқты қарапайым, бірақ жүйелі әдістер ата-ана үшін де, тәрбиеші үшін де қолжетімді әрі тиімді бағыт ретінде ұсынылады. Бұл ұстаным баланың тілдік тәжірибесін тек қабылдаушы деңгейінде қалдырмай, белсенді сөйлесімге айналдыруды көздейді және халықаралық зерттеулердегі «әлеуметтік өзара әрекет пен тілдің бірлігін» баса айтатын қағидалармен үйлеседі.

Қорытынды

Қорытындылай келе, балалардың сөйлеу тілін дамыту бөбекжай-балабақшадағы тәрбиелеу мен оқытудың өзегін құрайтын кешенді педагогикалық міндет екені айқындалады, өйткені ол баланың танымдық белсенділігіне, эмоционалдық тұрақтылығына, әлеуметтік қарым-қатынас сапасына және мектепке психологиялық әрі академиялық дайындығына тікелей ықпал етеді. Тіл дамыту жұмысының нәтижелілігі тәрбиешінің кәсіби сөйлеу үлгісіне, топтағы тілдік ортаның бай әрі қауіпсіз құрылуына, сөздік-грамматикалық жұмыстың жүйелі жоспарлануына, ойын мен көркем әдебиеттің мүмкіндігін тиімді пайдалануына және сөйлеуіндегі қиындықтарды ерте анықтап, логопед пен ата-ананы ортақ мақсатқа жұмылдыра алуына байланысты. Қазақстандағы мектепке дейінгі білім берудің жаңартылған нормативтік-бағдарламалық негізі бұл бағытты күнделікті педагогикалық практикада нақты талаптармен бекітіп отыр, ал халықаралық ғылыми тұжырымдар әлеуметтік өзара әрекет пен тіл дамуының ажырамас байланысын дәлелдей түседі. Сондықтан сөйлеу тілін дамыту — балабақшадағы әр күннің мазмұнына айналғанда ғана бала сөзді «жаттығу» ретінде емес, өмірлік қажеттілік ретінде меңгеріп, өз ойын еркін, дәл әрі мәдениетті жеткізе алатын тұлға

болып қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. «Балабақшада бала тілін дамытудың маңызы» // Bilimger.kz.
<https://bilimger.kz/65782/> Bilimger.kz
2. Жиенбаева С.Н., Адамова М.Е., Сағалиева Ж.К., Ерманова М.Н. **Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту әдістемесі (әдістемелік құрал)**. Астана, 2025. <https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/2025/08/d2k.pdf> Балаларды ерте дамыту институты
3. **Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасына нұсқаулық**. Астана, 2022.
https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/2022/12/rukovodstvo_kz_131222.pdf Балаларды ерте дамыту институты
4. **Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту теориясы мен практикасы жөніндегі материалдар (IRRD жинағы)**.
<https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/2025/08/d3k.pdf> Балаларды ерте дамыту институты
5. Қазақстан Республикасы Үкіметі. **Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделін бекіту туралы** №137 қаулы, 15.03.2021.
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000137> Адалет
6. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрі. **Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы** №348 бұйрық, 03.08.2022. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> Адалет
7. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрі. **Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы**.
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014235> Адалет
8. Метербаева Қ., Искакова А. **Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі: оқу құралы**.
<https://www.foliantbooks.com/product/mektep-zhasyna-deyingi-balalardyn-tilin-damytu-distemesi-oku-kuraly-meterbaeva-k-iskakova-a> foliantbooks.com
9. Галиева А.Н. **Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі: оқу-әдістемелік құрал**. Алматы: Эпиграф, 2021 (кітап сипаттамасы).
<https://library.arsu.kz/?p=13788> library.arsu.kz
10. **Language development and literacy** // Encyclopedia on Early Childhood Development.
<https://www.child-encyclopedia.com/pdf/complet/language-development-and-literacy> child-encyclopedia.com
11. Kuhl P.K. **Brain Mechanisms in Early Language Acquisition**. 2010.

<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2947444/> PMC

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.